
SARA RIES

TEMATIKA PISAMA FRANJE KSAVERA KUHAČA – I. I II.
SVEZAK KORESPONDENCIJE

Izvorni znanstveni članak /
Original Scholarly Paper
UDK: (044.2):78-051Kuhač, F. K.
78.04+784.4

NACRTAK

Korespondencija neke povijesne osobe zahvalan je izvor za istraživanje dotične ličnosti ili povijesnih događaja. Takav materijal može biti od velike pomoći u razjašnjavanju određenih osobnih stavova, postupaka te rekonstrukciji pojedinih događaja. Među raznovrsnom i opsežnom pisanom ostavštinom Franje Ksavera Kuhača (1834. – 1911.), prvoga hrvatskog muzikologa, povjesničara glazbe i etnomuzikologa, nalazi se i trinaest svezaka njegovih pisama. Opsežna korespondencija pisana na njemačkom, hrvatskom i (rijetko) na mađarskom jeziku, vrijedan je izvor podataka o duhu vremena u kojem je nastala te važnim političkim i kulturnim promjenama, a osim toga uvelike razjašnjava Kuhačeva razmišljanja, interese, želje i ideje, što bi moglo donijeti nove poglede na određene Kuhačeve stavove i postupke. U ovom će se radu na temelju I. i II. sveska korespondencije (1860. – 1869.) obraditi nekoliko tema vezanih uz Kuhačevo djelovanje, ali i za društvena, kulturna, i politička zbivanja u navedenom razdoblju.

Ključne riječi: Franjo Ksaver Kuhač, ostavština, korespondencija, rukopisna gotica, 19. stoljeće

VAŽNOST KUHAČEVE KORESPONDENCIJE

Franjo Ksaver Kuhač je zahvaljujući svojim širokim interesima za glazbenu baštinu ovih prostora te nevjerojatnoj upornosti s kojom je sakupljao i dokumentirao slavensku glazbu, ostao zapamćen kao začetnik ovdašnje glazbene historiografije. Uz golemi opseg posla, stigao je i bilježiti kopije odaslanih pisama¹ kako bi mogao pratiti sve što je pisao poslovnim i privatnim kontaktima. Takvo detaljno vođenje korespondencije bilo je nužno za aktivnosti kojima se bavio – poštanski promet tada je bio vrlo nesiguran i nepouzdan i često se događalo da se pisma ili paketi zagube. Nadalje, korespondencija je na neki način bila vođenje vlastite evidencije, kako bi znao što je kome pisao i na koji je način interpretirao određene događaje, postupke, ali i komentirao ličnosti. Osim toga,

1 Kuhač sveske korespondencije sam naziva *Briefcopirbücher* i u nekoliko pisama napominje da prepisuje svoja pisma. Međutim, određena pisma sadrže puno ispravaka i umetaka, stoga je moguće da je riječ o konceptima poslanih pisama, a ne prijepisima.

kasniji svesci korespondencije (1878. – 1884.) svjedoče koliko je Kuhačevo prepisivanje pisama uistinu bilo važno. Naime, nakon što se upustio u izdavanje zbirke *Južno-slovenske narodne popievke*, izdane u četiri sveska od 1878. do 1881. godine, Kuhač je sam vodio administraciju oko prodaje i slanja zbirke. Pretplatnici, a i povjerenici² uglavnom nisu slali novce na vrijeme, a često nikada nisu ni podmirili dugove.

Kuhačeva korespondencija, koja obuhvaća trinaest svezaka s preko 3 000 prijepisa pisama, zabilježenih od 1860. do 1911. godine, izvrstan je izvor za istraživanje Kuhačeva pogleda na društveno-političke okolnosti i zbivanja onog vremena, njegova odnosa s kolegama, profesionalnih i privatnih kontakata, ali i za istraživanje samog Kuhača, njegova rada te njegovih misli i nastojanja. Tako u pismu br. 317 iz VII. sveska korespondencije, upućenom gospodinu Mehreru iz Jastrebarskog, Kuhač piše kako je njegova žena pretplaćena na zbirku te da nije ništa platila, a uz to navodi točne datume svih pisama koje joj je do tada uputio. U pismu br. 73 iz VIII. knjige korespondencije, poslanom 19. siječnja 1882. godine Miroslavu Lukaliću, sam Kuhač tvrdi da će kopije njegovih poslanih pisama poslužiti za pisanje njegova životopisa:

»[...] a da li je plemenito, i savjestno da me umjetnička naša društva i povjerenici moji tako zanemare, to neka izpita domaća ili lokalna naša poviest umjetnosti, koja će za moj životopis, ili bolje rekuć za moje mučeništvo, dok sam sbirku izdavao, dosta gradiva naći u mom listaru (Briefcopirbuch) i u mojih memoirih, koje su djelomice već napisane.« (prev. a.)

Istraživanje Kuhačevih pisama proces je koji je započeo prije mnogo godina. Međutim, zbog različitih okolnosti i velikog opsega materijala ona nisu u potpunosti obrađena ni objavljena. Jedan od glavnih razloga zbog čega istraživanje nije u potpunosti provedeno je taj što su pisma na njemačkom jeziku pisana rukopisnom goticom, a to se pismo danas smatra izumrlim. Stoga je čitanje građe otežano i rezervirano za mali broj osoba koje poznaju pismo. Da bi se omogućio daljnji rad (analiza i interpretacija) na građi, bilo je potrebno sva pisma pisana spomenutim pismom transliterirati i prevesti.

Postoje transliteracije pisama iz 1950-ih godina koje je napravio Vinko Žganec. Žganec je napravio i registar Kuhačeve korespondencije kako bi istraživačima olakšao pronalazak pojedinih osoba, a te transliteracije i spomenuti registar čuvaju se u strojopisu u Odsjeku za povijest hrvatske glazbe HAZU pod signaturom Pb-15/1-14. Međutim, Žgančeve transliteracije sadrže pogreške (krivo pročitane riječi) te pisma nisu doslovno transliterirana, odnosno nije se uzela u obzir ortografija braće Grimm koju je Kuhač koristio, a koja se znatno razlikuje od ortografije suvremenoga njemačkog jezika. Zbog navedenog, dotične transliteracije nisu sasvim pouzdan izvor za daljnje istraživanje pa je za potrebe objavljivanja kritičkih izdanja bilo potrebno napraviti transliteracije iz originalnog Kuhačeva rukopisa. Prepoznavši iznimnu vrijednost korespondencije

² Kuhač tako naziva osobe kojima je slao primjerke svoje zbirke, kako bi ih oni pak dalje dostavljali pretplatnicima te od njih sakupljali novac za pretplatu, koji bi poslali Kuhaču.

kao svjedočanstva vremena, Ladislav Šaban je 1980-ih godina pokrenuo projekt u sklopu kojega su ponovno načinjene transliteracije pisama iz prvog sveska korespondencije. Transliteracije je napravila Vjera Katalinić, a svezak je tiskan u dva dijela 1989. i 1992. godine (Šaban; Kos 1989, 1992). Izdanje je uključivalo transliteracije i prijevode pisama koji su popraćeni komentarima (komentare su načinili Vjera Katalinić, Dubravka Franković, Zdravko Blažeković i Ladislav Šaban).³

Prvi svezak Kuhačeve korespondencije (1860. – 1863.) obuhvaća relativno kratko razdoblje od tri godine i sadrži najmanji broj sačuvanih pisama, riječ je o svega 59 pisama. Budući da svezak počinje pismom broj 113 (što govori da velik dio I. sveska nedostaje), vjerojatno je sadržavao brojna privatna pisma pa je znatan broj pisama izrezao i zacrnio ili sam Kuhač, ili njegova obitelj nakon njegove smrti. Drugi svezak korespondencije obuhvaća pisma od 1864. do kraja 1869. godine, i to 225 pisama. Svezak uglavnom sadrži pisma na njemačkom, a njih 27 pisanih na hrvatskom nastala su pretežno tijekom 1868. i 1869. godine. Ovaj je svezak u pripremi za objavljivanje (po uzoru na prethodno objavljeni svezak – transliteracije, prijevodi i komentari) u okviru projekta *Umrežavanje glazbom: promjene paradigmi u 'dugom 19. stoljeću' – od Luke Sorkočevića do Franje Ks. Kuhača* (NETMUS19, 2017. – 2021.).⁴ Za izradu ovog teksta služili su objavljeni podaci i prilozi iz objavljenog Prvog sveska korespondencije, tj. transliteracije i prijevodi. Transliteracije i prijevodi jednog dijela ovdje citiranih pisama izrađeni su u okviru projekta NETMUS19.⁵

Tematika pisama iz obaju svezaka može se, ne uključujući posve privatna pisma, ugrubo svesti na ovih sedam tema:

1. Sakupljanje narodne glazbene baštine;
2. Predstavljanje rada i ideje o nacionalnoj glazbi (južnih) Slavena;
3. Molbe za pokroviteljstva i potpore;
4. Dogovori s izdavačima za objavljivanje opusa i nabavka nota;
5. Nabava i preprodaja instrumenata za Osijek i okolicu;
6. Organizacija glazbenog života Osijeka;
7. Kulturna politika.

3 O Kuhačevoj korespondenciji vidi radove: Franković 1975: 99-114; Franković 1978: 195-275; Janaček-Buljan 1984: 463-469; Katalinić 2012: 213-221; Katalinić 2013: 57-66; Šaban 1989: 23-30.

4 Projekt pod šifrom IP-2016-06-4476 provodi se u Odsjeku za povijest hrvatske glazbe HAZU u suradnji s Filozofskim fakultetom u Zagrebu i Hrvatskim institutom za povijest. Voditeljica projekta je prof. dr. sc. Vjera Katalinić.

5 Transliteracije Drugog sveska izradila je autorica članka, a prevoditelji su prof. dr. sc. Vjera Katalinić, akademik Stanislav Tuksar i autorica.

Već je iz ranih pisama vidljivo kako je Kuhač veoma orijentiran na posao – u pismu od 6. kolovoza 1860. (I, 114), upućenom prijatelju Antonu Siposu, pijanistu iz Pešte, piše:

»A kod mene je to, prijatelju, prilično teška stvar, jer ja mogu prihvatiti samo takvu ženu koja je obrazovana, govori više jezika, znade ženske ručne radove i htjela bi ih podučavati itd., jednom riječju: s kojom bih osnovao djevojački odgojni zavod ili – kako sam već prošli put rekao – takvu koja ima mnogo novaca pa ne bih bio primoran na zavod i samo bih onako usput trebao davati glazbene satove. – A gdje se može takva naći?« (prev. a.)

Kuhač je 1860. godine imao 26 godina, ali ga nije zanimalo zasnivanje obitelji. Njegovi su ciljevi bili usmjereni jedino na njegovu karijeru. Smatrao je da bi stupanje u brak bilo jedino logično kada bi taj brak pridonio ostvarenju njegovih ciljeva.

SAKUPLJANJE NARODNE BAŠTINE

Pomoću korespondencije može se detaljno pratiti napredak nastajanja Kuhačevih djela, posebice njegove zbirke *Južnoslovenske narodne popievke* – dobar primjer pruža pismo poslano 28. listopada 1862. godine (I, 157) Kuhačevom nekadašnjem profesoru Carlu Thernu u Peštu, u kojem Kuhač opisuje kako je počeo sakupljati narodne napjeve:

»Kako se prošle godine dragi nacionalizam opet probudio, htjeli su na sve strane slušati slavensku muziku ili bolje rečeno: svirati slavenske komade. Lako se to zahtijevalo, ali odakle uzeti, gdje naručiti te komade? – Taj je nedostatak kao prirodnu posljedicu imao to da su domoljubi (Slaveni) nastojali da ovoga ili onoga potaknu da na tom području nešto stvori. Ja sam o tome razmislio i došao do zaključka da kao domorodac moram nešto učiniti i da – upravo jer sam Slavonac – od druge strane ne trebam očekivati nikakav prigovor. Počeo sam sakupljati narodne napjeve jer sam smatrao da se samo s te strane može početi. Sada imam oko 150 takvih pjesama, i nastaviti ću sakupljanje: istovremeno kanim te pjesme na različite načine obraditi.«⁶ (prev. S. Žepić)

6 »Wie nun voriges jar der liebe nationalismus wieder erwacht ist, so wollte man allenthalben slavische musik hören, oder besser gesagt: slavische piecen spielen. Das war leicht gefordert, aber von woher nemen? Wo diese piecen bestellen? – Dieser mangel brachte die natürliche folge mit sich dass die patrioten (Slaven) trachteten, einen oder anderen zu bewegen, in diesem fache etwas zu leisten. Ich überlegte mir die sache und kam zu dem schlusse, dass ich ein Slavoner bin – von der andern seite keinen vorwurf zu erwarten habe. Ich fing nun an volkslieder zu sammeln, da ich dachte dass nur von dort aus ein anfang gemacht werden kann. Jetzt habe ich schon gegen 150 solche lieder beisammen, und werde diese sammlung noch fortsetzen; während dem gedenke ich diese lieder auf verschiedene art zu verarbeiten.«

Citat izvornika donesen je u originalu, uključujući i drugačiju ortografiju karakterističnu za drugu polovicu 19. stoljeća. Naime, Kuhač je pisao ortografijom braće Grimm (tzv. *Grimmische Orthographie*) prema kojoj bi se određene riječi trebale pisati jednostavnije, uključujući i pravilo da se imenice ne pišu velikim slovom. O ortografiji i pravopisu u Kuhačevim pismima je autorica referirala na međunarodnom skupu *Second International Symposium on Digital Humanities: Empowering Visibility of Croatian Cultural Heritage* u Zadru 2017. godine, a članak pod naslovom »Franjo Ksaver Kuhač (1834–1911): The Second and the Third Book of Correspondence – Three Case Studies« tiskan je u zborniku radova s tog simpozija.

Zatim u pismu Antonu Becku, učitelju iz Donjeg Miholjca, poslanom između 7. i 12. kolovoza 1866. (II, 68), Kuhač tvrdi kako ima već više od 200 notnih araka popijevaka.

»Da kažem o svom poslu, mogu Ti reći da trenutačno imam već više od 200 notnih araka rukopisa koji se svakoga trenutka mogu predati tiskari; pjesme su opremljene klavirskom pratnjom, tekstualnim opaskama itd.«⁷ (prev. a.)

U spomenutom pismu Kuhač moli da mu se napiše ili prva strofa ili cijeli tekst trideset triju pjesama koje prilaže u popisu jer tekstove dotičnih pjesama ne može naći ni u jednoj pjesmarici na latinici i ćirilici, a potrebne su mu za zbirku.

Napredak u sakupljanju zabilježen je i u pismu Branku Raiću od 10. siječnja 1867. (II, 86) gdje Kuhač navodi da njegova zbirka narodnih popijevaka sadrži 300 notnih araka.⁸ Dvije godine kasnije, u pismu Gustavu Prandauu od 28. svibnja 1869. (II, 203) Kuhač je tvrdio da je do sada sakupio 850 notnih araka popijevaka kojima je dodao odgovarajući tekst, klavirsku pratnju i opaske.

»Vašoj Plemenitosti možda neće biti nepoznato da se već 10 godina bavim proučavanjem južnoslavenske narodne glazbe i za tu sam svrhu sakupio narodne pjesme svih vrsta, čiji se broj sada diže na 850 notnih araka rukopisnog čistopisa s tekstom, klavirskom pratnjom, opaskama itd., koji ću predati svijetu čim zbirka bude kompletna.«⁹ (prev. a.)

PREDSTAVLJANJE VLASTITOG RADA

Kuhač je na ovim prostorima bio pionir na području historiografije glazbe. Budući da u njegovo vrijeme nisu postojali detaljni pregledi glazbene prošlosti područja koja danas pripadaju Hrvatskoj, posebice narodne baštine i kulture, Kuhač je svojim suvremenicima pokušao pokazati kakvu važnost ima njegov rad i objasniti ciljeve koje bi svojim radom htio postići. Sva putovanja na koja je odlazio imala su za cilj sakupljanje građe i predavljanje vlastitoga rada, a ne razonodu i uživanje. Tako u pismu Josefu Czuryju od 9. prosinca 1863. (I, –) Kuhač najavljuje da će mu u sljedećem pismu opisati putovanje na kojem je bio ranije iste godine:

»Ukratko Ti mogu samo toliko reći da cilj mojeg putovanja nije bila Venecija nego Zagreb gdje sam se predstavio kao slavenski skladatelj. Ti znaš da sam se potpuno posvetio slavenskoj glazbi i da je već godinama proučavam. Budući da je moj rad već toliko uznapredovao da se mogu pojaviti u javnosti, morao sam posjetiti glavni grad. Posjetio sam tamo sve muzičare, urednike novina, sva muzička (pjevačka) društva itd.«¹⁰ (prev. S. Žepić)

7 »Um von meinem arbeiten zu sprechen, kann ich Dir sagen, dass ich gegenwärtig schon über 200 notenbogen manuscrite habe, die jederzeit der druckerei übergeben werden könnten.«

8 »Moja zbirka popjevaka je već narasla na 300 araka rukopisa spremnih za tisak, koje ću uskoro odaslati u svijet.« (prev. a.)

9 »Euer Hochgeboren wird es vielleicht nicht unbekannt sein, dass ich mich bereits seit 10 Jahren mit dem Studium südslavischer Volksmusik befasse und zu diesem Zwecke Volkslieder aller Art gesammelt habe, deren Zahl sich gegenwärtig im Reinmanuscript auf 850 selbständige Notenbogen mit Texte, Klavirbegleitung, Anmerkungen u.s.w. beläuft, und die ich der Musikwelt zu übergeben gedenke, sobald die Sammlung vollständig sein wird.«

10 »Im kurzen will ich Dir so viel sagen, dass mein reiseziel nicht Venedig sondern Agram

Sličan je poduhvat Kuhač ostvario i 1869. godine kada je, u sklopu petomjesečnog istraživačkog putovanja Hrvatskom, južnom Mađarskom, turskom Bosnom i Hercegovinom, Dalmacijom i Crnom Gorom, dva tjedna boravio u Zagrebu kako bi kvalitetno predstavio svoj rad. Za vrijeme boravka održao je koncert u tadašnjem Narodnom zemaljskom glasbenom zavodu (kolokvijalno znanom kao *Musikverein*) i ostvario kontakt sa svim utjecajnijim javnim osobama tadašnjeg Zagreba, što detaljno opisuje u pismu roditeljima i sestri od 25. lipnja 1869. (II, 206). Družio se, primjerice, s tadašnjim predsjednikom *Musikvereina*, kulturnim djelatnikom i klarinetistom Dragutinom Klobučarićem (1794. – 1886.),¹¹ političarom i pjesnikom Ivanom Mažuranićem (1814. – 1890.), jezikoslovcem Vjekoslavom Babukićem (1812. – 1875.), književnikom i liječnikom Ivanom Dežmanom (1841. – 1873.), književnikom i publicistom Đurom Deželićem, književnikom i političarom Ivanom Perkovcem (1826. – 1871.), bivšim urednikom časopisa *Pozor* Josipom Miškatićem (1836. – 1890.), pedagogom i ravnateljem Preparandije u Zagrebu Franjom Klaićem (1819. – 1887.), kao i hrvatskim pjevačem i organizatorom glazbenog života Zagreba Albertom Štrigom (1821. – 1897.).

Kuhač se javnosti prvi puta ozbiljnije predstavio sudjelovanjem na *Prvoj dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj gospodarskoj izložbi* koja je bila održana od kolovoza do listopada 1864. godine u Zagrebu, a za svoje je skladbe osvojio srebrnu medalju, o čemu piše 22. veljače 1865. (II, 31) svom profesoru – skladatelju, pijanistu i dirigentu Carlu Thernu u Leipzig:

»Moje skladbe koje sam poslao na Zagrebačku izložbu izazvale su senzaciju; dotične su unijele određenu vatru u narod, jer otkad sam nastupio sa slavenskim komadima, ljudi iz svih krajeva pokušavaju skladati u slavenskom stilu. Često se moram smijati njihovom slavenskom stilu pisanja; no ne treba ljude kriviti jer nema svatko tako puno strpljenja kretati se među narodom i zapisivati stotine pjesama i ostalih načina sviranja, kako bi iz toga proučavao duh slavenstva. Uz medalju, primio sam vrlo laskajuće napise u novinama: samo Kuhač zna kako pogoditi pravi slavenski ton, u njega polažemo nadu, ponosni smo što je urođenik, nacionalni skladatelj tu, nacionalist tamo, itd. Nakon primitka medalje također sam imenovan počasnim članom Zemaljskog glazbenog zavoda u Zagrebu.«¹² (prev. a.)

war, wo ich mich als slavischer componist praesentirte. Du weisst, ich habe mich auf slavische musik verlegt, und dieselbe seit jahren schon studiert. Da ich mit meiner arbeit nun schon so weit war, um damit vor die oeffentlichkeit zu treten, so musste ich die hauptstadt besuchen. Ich besuchte dort alle musiker, zeitungsdirecteure alle musik (gesangs) vereine u.s.w.«

11 Vidi Pintar 2009. (<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10576>, pristup 7. 1. 2020.). Za imena u nastavku vidi na kraju rada popis konzultiranih izvora s mrežnih stranica.

12 »Meine compositionen, welche ich zu Agramer ausstellung sendete, habe furore gemacht; dieselben haben ein gewisses feuer in die leute gebracht, denn seit der zeit als ich mit slavischen stücken auftrat, versuchen leute aus allen winkeln in slavischen sinne zu componiren. Oft muss ich über die art und weise wie sie slavisch schreiben, lachen; es ist aber den leuten nicht zu verdenken, den jeder hat nicht so viel geduld sich unters volk zu begeben und hunderte ihrer lieder und sonstige spielweisen abzuschreiben, um daraus den geist des slavismus zu studieren. Nebst der medaille sind mir sehr smeichelhafte zuschriften in den zeitungem zugekommen: nur der Koch versteht den rechten slavischen ton zu treffen; in ihn setzen wir unsere hoffnung; wir sind stolz dass er ein eingeborener ist; der nationale componist hin, der nationale her u.s.w. Nach empfang der medaille wurde ich auch noch vom landesmusikintstitute in Agram zu seinem ehrenmitglied ernannt.«

Kuhač je bio uvjeren da su za širenje preporodnih ideja i za stvaranje kulturnog identiteta bile podobne vokalno-instrumentalne glazbene forme u kojima je prisutna riječ: opera, zbarske skladbe i solo pjesme pisane na tekstove poznatih budnica i davorija. Svoje stavove objasnio je u pismu poslanom u srpnju 1865. (II, 44), koje je bilo upućeno hrvatskom vlastelinu, skladatelju i preporoditelju Ferdi Livadiću u Samobor:

»Da još jednom govorim o Slavonskom kolu, moram obratiti pozornost Vaše Plemenitosti na novu formu koju sam sâm skrojio. Što se tiče forme figura, samo sam ih poboljšao (prema Lisinskom), ali ona kod Prostog kola je nova. Vjerujem da sam to jako dobro napravio, jer se tako razlikuju od forme plesova kao što su: Polka, Valcer, itd. Kod Polke su 4 dijela koja nisu prokomponirana nego samo nanizana jedan na drugi. U Prostom kolu nisu dijelovi nanizani jedan na drugi, već jedna misao nastupa kao glavna, koja se u toku skladbe ponovno pojavljuje, čak i pratnji nastojim dati određene posebnosti, dok na teškoj dobi dolazi akord, a ne bas, kao kod valcera ili polke ili čardaša. [...] Da toliku važnost pridajem jednom plesu ima uzrok u tome da sam uvjeren da su načini plesa i narodne pjesme ishodište svake nacionalne glazbe. Gdje ta dva moćna faktora nisu izgrađena, dalje se neće dobro pisati. Tek kada smo pokazali nekoliko stotina kola i puno narodnih pjesama, možemo s radošću koračati prema nacionalnoj operi, prije toga ne! Plesovi i s time uzajamna razmjena narodnih pjesama iz svih krajeva mogu odrediti nacionalno. S operom, i kada bi ona zaista bila hrvatska, što je dandanas naprosto nemoguće, neće se naučiti publiku da glazbeno misli i osjeća na slavenski način.«¹³ (prev. a.)

MOLBE ZA POTPORE

Pedagoški je rad Kuhaču oduzimao mnogo vremena, a donosio malu zaradu – vrlo malo novaca koji je zaradio od davanja glazbene poduke mogao je uštedjeti za svoja putovanja radi sakupljanja narodnih popijevaka. Stoga je bio primoran na više instanci tražiti prvenstveno financijsku, ali i moralnu potporu. Međutim, Kuhač je mislio da najprije mora sakupiti i obraditi određeni materijal kako bi mogućim pokroviteljima dokazao da je ozbiljan kandidat za financijske potpore. Tako je između ostalog pisao banu Levinu Rauchu i vladi, Akademiji znanosti i

13 »Um nochmals von Slavonsko kolo zu sprechen, mache ich Euer Wohlgeboren auf die neue musikalische form aufmerksam, die ich derselben zugeschnitten hatte. Die form der figuren betreffend, habe ich dieselben (nach Lisinski) nur verbessert, aber die bei Prosto kolo ist neue. Ich glaube es so gut gemacht zu haben, denn nur so weichen von der form sonstige tänze wie: Polka, Walzer etc ab. Bei Polka sind z. b. 4 teile die nicht durchcomponirt sondern nur aneinander gereiht sind. Im Prosto kolo sind die teile nicht aneinander gereiht, sondern ein gedanke tritt als hauptgedanke auf, der im verlaufe wieder erscheint, auch der begleitung suche ich einige eigentümlichkeit zu geben, indem auf dem schweren takteil, ein akkord, und nicht wie bei dem Walzer oder Polka oder Csardas ein basston kommt. // Dass ich so viel gewicht auf einen tanz lege, hat darin seine ursache, da ich überzeugt bin, dass in jeder nationalen musik die tanzweisen und die volkslieder grundpfeiler derselben sind. Wo diese beiden mächtigen faktoren nicht ausgebildet sind, lässt sich nicht gut weiter schreiben. Erst wenn wir einige hundert kolo, und viele volkslieder aufzuweisen haben, können wir mit glück zu einer kroatischen oper schreiten, früher nicht! Die tänze und mit diesen der gegenseitige austausch der volkslieder aus allen gegenden, können das nationale bestimmen. Mit einer oper und wäre sie wirklich kroatisch, was heutzutage schlechterdings unmöglich ist, wird man das publikum nicht musikalisch slavisch denken und empfinden lernen.«

umjetnosti, a i intelektualcima poput biskupa Strossmayera, Petra Preradovića, grofa Julija Jankovića itd. U molbama je obično iznosio svoje djelovanje i svoje ciljeve te je obrazlagao da se uz redovan pedagoški rad ne može posvetiti istraživanjima i znanosti. Ovo je primjer pisma u kojem Kuhač traži godišnju mirovinu,¹⁴ a pismo od 1. ožujka 1869. (II, –) upućeno je hrvatskom etnografu Felixu Layu.¹⁵ Lay je, naime, putovao na prijam Njegova Visočanstva Cara u Zagreb.

»Odbio sam povoljne pozicije, ostao sam u zemlji, kako bih svoje slabe snage mogao posvetiti nacionalnoj glazbi. Moja zbirka pjesama sadrži: slavonske, srijemske, hrvatske, bačke, srpske i 100 bugarskih narodnih pjesama (svjetovnih i duhovnih), neke iz Bosne, Primorja, Ugarske i Kranjske, skoro ništa iz Dalmacije, Crne Gore i Zapadne Ugarske. Budući da ja težim sveukupnoj južnoslavjanskoj glazbi, i neću svoju zbirku objaviti prije nego sve provincije budu dostojno zastupljene, zato Vas molim za godišnju penziju od 800 forinti da mogu u miru završiti započeti posao, jer će uskoro moje fizičke snage zbog prevelikog napora biti gotove, i tko zna koliko dugo će nacija ponovno morati čekati da se netko podvrgne tako ogromnom zadatku.«¹⁶ (prev. a.)

U pismu od 26. srpnja 1869. (II, 214) upućenom Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, Kuhač moli:

»Poznato je slavnoj akademiji iz mojih dosadašnjih razprava o jugoslavenskoj glazbi, da se bavim sabiranjem narodnih napieva, pa sam hvala Bogu već mnogo toga sakupio. Bilo bi suvišno da slavnoj akademiji razlažem potrebu takove sбирke za naš glasbeni napredak, i koliko je glasbeno blago u narodu našem zakopano. Zna to slavna akademija i sama, jedno moram međjutim da reknem. Do sada sam se ja jedini bavio tim poslom, pa sam prošao velikim dielom jugoslavenskih zemalja, i to sve svojim troškom. Ostaje mi za sada, da ju obadjem, samo još Dalmacija i Bosna. Kakve su moje okolnosti, moram taj put načiniti još ove godine, jer mi to kašnje po svoj prilici ne će biti moguće. Al buduć da sam se već istrošio deset godišnjim bezplatnim radom, usudjujem se moliti slavnu jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, da mi blagoizvoli podieliti novčanu podporu, da uzmognem čim prije na put poći, i velikim trudom i troškom započeto djelo bar doniekli svršiti.« (prev. a.)

14 Ovdje nije riječ o mirovini u današnjem smislu riječi, već o mjesečnoj potpori. Redoviti priljev novca olakšao bi Kuhačev znanstveni rad jer ne bi morao davati privatne poduke već bi više vremena mogao posvetiti istraživanju i pisanju.

15 Srećko Lay (1838. – 1913.) je s bratom naslijedio imanje i tvornicu ulja, a poslije je postao i suvlasnikom tvornice tjestenine. Putujući po Slavoniji, središnjoj Hrvatskoj i Dalmaciji te Bugarskoj, Srbiji, Bosni i južnoj Ugarskoj, prikupljao je narodne rukotvorine i dosljedno bilježio lokalitete i namjenu. Pružao je moralnu i financijsku potporu Kuhaču. Vidi Krašnjak 2013. (<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11518>, pristup 15. 9. 2019.).

16 »Habe vorteilhafte stellen ausgeschlagen, bin im lande geblieben, um meine geringe kraft der nationalen musik widmen zu können. Meine liedersammlung enthält: slavonsche, sirmische, kroatische, backer, serbische und 100 bulgarische volkslieder, (weltliche und geistliche), etwelche aus Bosnien, Küstenland, // Ungarn und Krain, fast keine aus Dalmatien, Montenegro, Westungarn. Da ich eine allgemeine südslavische musik anstrebe, und meine sammlung nicht eher veröffentlichen will, bis alle provinzen würdig darin vertreten sind, so bitte um eine jarliche pension vom 800fl damit ich in ruhe das begonnene werk vollenden kann, denn durch die übergrosse anstrengung werden meine phisischen kräfte bald dahin sein, und wer weiss wie lange die nation wieder wird warten müssen, bis sich jemand so einer riesigen aufgabe unterzieht.«

Iako su Kuhaču neke od molbi upućene vlastima odobrene te je dobio određene iznose koje je mogao namijeniti za svoja putovanja i znanstveni rad, često ti iznosi nisu bili dostatni za ostvarenje njegovih ideja. Tako i mnoga druga pisma svjedoče o nepovoljnom i teškom položaju slobodnog umjetnika koji je djelovao u drugoj polovici 19. stoljeća, kakav je status Kuhač tada imao.

DOGOVORI S IZDAVAČIMA

Kuhač ni s izdavačima nije imao sasvim ugodne suradnje: u prvom sačuvanom pismu bečkom izdavaču Carlu Antonu Spini poslanom 17. siječnja 1862. (I, 144) podsjeća Spinu da mu je još 18. ožujka 1861. poslao rukopis svoje skladbe *Souvenir d'une belle jour*, op. 12 te da mu je spomenuti obećao da će skladbu izdati. Budući da gotovo godinu kasnije to nije objavljeno, Kuhač obazrivo napominje da je Spina vjerojatno na to zaboravio i da ga samo želi na to podsjetiti. Kuhačeve daljnje muke s izdavačima najbolje opisuje odlomak u pismu Milanu Krešiću od 31. prosinca 1865. godine (II, 55):

»I sada se moram usprkos svojih nauma, ipak pojaviti praznih ruku! – Opis Kola je zaista već dugo vremena gotov, ali moje skladbe još uvijek nisu u tisku, iako sam potonje još u mjesecu lipnju poslao u Beč za izdavanje, - da, što još! Od tada sam gospodinu Spini četiri puta pisao, i još uvijek nisam dobio nikakav odgovor. Za mene je to veoma žalosno, jer vidim da nitko ne želi prihvatiti, ono što je slavensko, i da ja nisam radio za sadašnjost, već za antikne kabinete. – Uostalom, ne želite vjerovati da zbog toga želim napustiti svoje područje ili promijeniti svoje boje! – Ja radim i nastavit ću raditi, a moj rad ne bi trebao imati nikakvu drugu čast nego da pljesnivi u prašnjavim arhivima.«¹⁷ (prev. a.)

Kuhač se, osim sa Spinom, dopisivao s izdavačima: od izdavačke kuće »Rozsavölgyi« iz Pešte, Lavoslava Hartamanna, Franje (Franza) Župana (Suppana) i Dragutina Albrechta iz Zagreba, Matveja Ivanoviča Bernarda iz Petrograda, Daniela Edwarda Friedleina iz Krakova, Carla Haslingera i Abela Lukšića iz Beča, Hennickea iz Šoprona, Adolfa Kuglera iz Pešte, Josepha Meyera iz Hildburghausena, Karla Wildta iz Lavova do Adolfa Seyringa iz izdavačke kuće »Seyring & Hennicke« iz Sambotela te Dragutina Lehmana iz Osijeka. Uglavnom su korespondirali u vezi s nabavkom notnog materijala, objavljivanjem njegovih djela, ali i nabavkom recentne strane literature koja mu je bila važna za pisanje znanstvenih radova.

17 »Und nun muss ich trotz meinen vorhaben dennoch mit leren händen erscheinen! – Die beschreibung des Kolo ist zwar schon sehr lange fertig, aber meine compositionen sind noch immer nicht im drucke, obwohl ich letztere schon im monat juni zur herausgabe nach Wien sendete, – ja was mehr! ich habe seitdem dem herrn Spina schon viermal geschrieben, und noch immer keine antwort erhalten. Es ist diess für mich sehr betrübend, da ich sehe dass sich niemand dessen annehmen will, was slavisch heisst, und dass ich nicht für die jetztige zeit, sondern für antiken cabinetes gearbeitet habe. – Uebrigens wollen Sie ja nicht glauben, dass ich deshalb mein feld verlassen will, oder meine farbe geändert habe! – Ich arbeite und werde fortarbeiten, und sollte meinen arbeiten auch keine andere ehre zu teil werden, als in staubigen archiven zu verschimmeln.«

NABAVA I PREPRODAJA INSTRUMENATA ZA OSIJEK I OKOLICU

Budući da je Kuhač davao privatne satove klavira (a djelovao je i kao javni glazbeni pedagog), s godinama se profilirao kao znalac posrednik pri odabiru i nabavci povoljnih i kvalitetnih instrumenata za svoje učenike i sugrađane, a time je izravno podizao razinu glazbene kulture grada. Od 1862. godine u nekoliko navrata pismeno dogovara kupnju klavira s graditeljima instrumenata u Beču. U ožujku 1862. (I, 149) piše Simonu Homolaku, 1864. Leopoldu Schnabelu (II, 25), a 1865. godine u tri navrata piše Josefu Fritzu (II, 30, 34, 39), kojemu se prvi put obraća 1. veljače 1865. godine:

»Pišem Vam ove retke iako se ne poznamo, s molbom da mi pošaljete cjenik klavirâ koje ste Vi gradili. Ja (u maloj mjeri) trgujem klavirima i nedavno sam jedan iz Vaše tvornice kupio za jednu ovdašnju glumicu. Taj je iz palisandrovine s engleskim pultom, iako bez dodatne željezne ploče i ostalih ukrasa. [...] Moram spomenuti da nemate posla s nikakvim šarlatanom i da možete računati na pravovremeno plaćanje, ali za to zahtijevam dobre i solidne instrumente, posebice da nikada ne zapinju tipke, i da se klavir ne raštimava.«¹⁸ (prev. a.)

ORGANIZACIJA GLAZBENOG ŽIVOTA

Osijek 1860-ih godina nije imao bogat i kontinuiran glazbeni život, a Kuhač je želio promijeniti postojeću situaciju. Njegova nastojanja da oživi glazbeni život vođenjem male glazbene kapele, vidljiva su iz pisma pisanog između 6. i 29. kolovoza 1860. godine (I, 116) Paulini Lang. Kuhač komentira osječki glazbeni život i, usprkos nedostatku obrazovanih glazbenika i potrebne financijske potpore, pokušava uspostaviti kontinuirana glazbena događanja:

»Kao što sam već spomenuo, kod nas je prilično mrtvilo. Ovdje nema čak nijedne kazališne trupe što se još nikada nije dogodilo. Jedino što imamo, to je mala muzička kapela, a i nju sam skupio uz velike napore. To je sextet koji u mjestu boravi već skoro dvije godine. To je prva kapela koju možemo nazvati svojom, i ona se, bez ikakve druge potpore, probija vlastitim snagama.«¹⁹ (prev. a.)

Još jedan primjer Kuhačeva angažmana donosi pismo od 20. kolovoza 1862. (I, 153), poslano Josefu Czuryu, učitelju i prijatelju, u kojem Kuhač opisuje

18 »Unbekannter weise richte ich an Sie diese zeilen, mit dem ersuchen mir einen preis courant von Ihren selbsterzeugten klavire zu senden. Ich handle (im kleinen) mit klavire, und habe unlängst eines aus Ihrer fabrik von einer hiesigen schauspielerin gekauft. Dasselbe ist von palissanderholz mit englischem pulte, doch ohne eisenanhängsplatte und sonstiger verzierung. [...] Erwähnen muss ich noch dass Sie mit keinem charlatan zu tun haben und auf pünktliche zahlung rechnen können, dafür fordere ich aber durchaus gute und solide instrumente, insbesondere dass nie tasten stecken bleiben, und das flügel gute stimmung hält.«

19 »Wie ich schon erwänt habe, so ist es bei uns ziemlich leblos. Nicht einmal eine schauspielgesellschaft ist hier, was doch noch nie der fall war. Das einzige was wir haben ist eine kleine musikcapelle, und die habe ich nur mit vieler mühe zusammengebracht. Es ist ein sextet, dass ich schon beinahe 2 jare in Loco erhält. Das ist die erste capelle die wir die unsrige nennen können, und die sich one sonstiger unterstützung auf eigene faust fortbring.«

organizaciju dvaju koncerata koji su se održali u lipnju 1862., a na kojima su gostovala tri inozemna umjetnika: braća Doppler (skladatelj Franz i dirigent i skladatelj Carl, obojica virtuozi na flauti) te Antal Sipos, pijanist i skladatelj. Kuhač u pismu tvrdi da se upravo zbog trčkanja oko organizacije vjerojatno prehladio i pet tjedana bio u krevetu u groznici, pa su ga koncerti skoro stajali života. Nadalje, pismo spomenutom Antalu Siposu od 26. prosinca 1862. (I, 161), u kojem Kuhač odgovara na Sipsev upit bi li lokalni knjižar Harsch naručio par njegovih kompozicija, dočarava koliki je utjecaj Kuhač imao na glazbeni život u Osijeku.

»Da li si zaboravio da gospodin Harsch sve one komade naručuje i da učitelji klavira i učenici – ovdje i u okolici – sve one komade kupuju koje im ja savjetujem? - Što onda moraš pitati da li gospodin Harsch hoće Tvoje kompozicije naručiti i prodavati?«²⁰ (prev. S. Žepić)

Pisma koja slijede također su primjeri Kuhačeva angažmana oko organizacije i unaprjeđenja glazbenog života u tadašnjem Osijeku. U pismu svom peštanskom profesoru Carlu Thernu od 20. kolovoza 1863. (I, –) Kuhač dogovara njegov posjet Osijeku kako bi Thern održao dva koncerta:

»Ako želite doći u rujnu, mogla bi se možda prirediti dva koncerta (kao i gospoda Doppler); jedan u Tvrdi, u kazalištu, a drugi u dvorani gornjogradske kazina (kažem možda!).«²¹ (prev. S. Žepić)

Nadalje, pismo također poslano Carlu Thernu između 9. i 31. prosinca 1863. (I, –) pokazuje da je Kuhač imao veliku ulogu ne samo u organizaciji glazbenih događanja nego i u samom osmišljavanju koncertnih programa:

»Gospodine profesore! Ne biste li moju molbu smatrali neskromnim zahtjevom kad bih Vas zamolio za Vašu Slavensku koračnicu koju ste napisali za dva klavira? – Uskoro će se ovdje održati jedan koncert u nacionalne svrhe pa me je direktor ovdašnje gimnazije zamolio da sviračima barem toliko izađem u susret da im pribavim komade koje će naučiti. Vaša koračnica za dva klavira bila bi mi u tu svrhu dobro došla.«²² (prev. S. Žepić)

Kuhač je na neki način zaista bio okosnica glazbenog života Osijeka u šezdesetim godinama 19. stoljeća. Pedagoškim radom (javnim i privatnim), organizacijom glazbenog života, osmišljavanjem koncertnih programa i dovođenjem inozemnih umjetnika na gostovanja, nabavkom notnog materijala iz inozemstva za svoje učenike te nabavkom instrumenata za kućno muziciranje, Kuhač se zaista u potpunosti angažirao kako bi promijenio stanje glazbenog života u gradu.

20 »Hasst du vergessen dass herr Harsch alle jene piecen bestellt, und dass klavirlerer und klavirschüler – hier und in der umgegend – alle jene piecen kaufen, die ich ihnen anrate?«

21 »Wenn Sie in September kommen wollen, so könnte man cielleicht 2 concerte (so wie die herrn Doppler) geben; eines in der Festung im Teater, das andere in den Oberstädter Casinosale (ich sage vielleicht!).«

22 »Herr Professor! Werden Sie meine bitte nicht für ein unbescheidenes verlangen ansehen, wenn ich Sie um Ihren slavischen Marsch den Sie für 2 Klavire geschrieben haben, ersuchen wurde? – Man will hier nächstens ein concert für einen nationalen zweck geben, und da hat mich der director des hiesigen Gymnasiums ersucht, wenigstens inso weit den spielern zur hand zu gehen, dass ich ihnen die piecen welche sie einstudieren werden, vorzulegen. Ihr Marsch für 2 klavire wäre mir dazu ser willkommen.«

KULTURNA POLITIKA

Ono što je Kuhača najviše onemogućavalo u njegovu radu i istraživanju bila je kulturna politika. Zbog čestih političkih previranja u drugoj polovici 19. stoljeća – Bachova apsolutizma i njegova ukidanja, zatim sklapanja dviju nagodbi (austrijsko-mađarske 1867. i hrvatsko-mađarske 1868.), nacionalnih ustanaka i pokreta – slabilo je i područje kulture. Kuhačeva pisma svjedoče o teškom položaju u kojem se nalazio – zbog nestabilne političke situacije patio je sveukupni kulturni život, a to je dovelo do nezainteresiranosti vlasti i znanstvenih institucija za Kuhačev rad, kao i posljedičnim odgađanjem mogućnosti Kuhačeva stalnog i stabilnog zaposlenja kao glazbenog pedagoga na zagrebačkom *Musikvereinu*. Kuhač u pismima više puta opisuje kako je njegovo istraživanje glazbe osuđeno na noćne sate jer je zbog nedostatka novca primoran preko dana instrukcijama zarađivati za kruh. Kulturnu politiku često komentira sa svojim prijateljima poput Milana Krešića, a tome svjedoče pisma poput onog poslanog 29. kolovoza 1863. godine (I, –):

»Zbog ovog potonjeg [Kuhač se protivi Ćirilovoj proslavi] nisam od pjevačkog društva ni pozvan. Bečki studenti (koji su ovdje na praznicima) i još neki drugi ljudi dobili su poziv od pjevačkog društva, samo mladi slavenski skladatelj nije, i to zato što bi on radije vidio da se dočekaju domovinska, a ne mađarska društva.«²³ (prev. S. Žepić)

U istom pismu kasnije dodaje:

»Inicijator te svečanosti je J. N. Hummel, dirigent Osječkog pjevačkog društva; on je u Osijeku glavni organizator svih muzičkih svečanosti, ali samo onih koje nisu u patriotske svrhe.«²⁴ (prev. S. Žepić)

I u pismu Krešiću, poslanom 31. prosinca 1865. (II, 55), Kuhač piše:

»Ali sada kao i ja znate, da dotične stvari ne odlučuju što je vrijedno, a što ne, nego promjenjivi slijed politike. U današnje vrijeme Beč samo gleda prema Mađarskoj, a time i Spina ne može započeti nakladu slavenskih muzikalija, kao što sam mu ja predložio. Kad se nadjača mađarsko ludilo, možda će Bečani ponovno baciti pogled na druge nacije, i Spina ili netko drugi će rado pristati otvoriti odjel za slavensku glazbu u svojoj izdavačkoj kući. Do tada ću raditi u pričuvi i ako u roku od 14 dana od Spine ne dobijem korekture, zahtijevat ću svoje rukopise natrag.«²⁵ (prev. a.)

23 »Dem letzteren wegen, bin ich auch von gesangvereine aus, gar nicht zu dieser geschichte geladen worden. Wiener studenten (die hier auf ferien sind), und noch andere leute haben von der liedertafel einladungen bekommen, nur der junge slavische componist nicht, und zwar darum, weil er lieber gesehen hättem dass man vaterländische als ungarische vereine empfangen würde.«

24 »Der inpulsgeber dieses festes war herr J. N. Hummel chormeister des Esseker gesangvereines; er ist in Esskek hauptaranger aller musikalischen feste, überhaupt aber jener welche nicht für patriotische zwecke sind.«

25 »Nun wissen aber Sie gut wie ich, dass heute in dergleichen dingen nicht so viel der wert oder unwert entscheidet, als der wechselvolle gang der politik. Wien blickt gegenwärtig nur nach Ungarn, und es kann mithin ein Spina keinen verlag für slavische musikalien eröffnen, so wie ich es ihm vorgeschlagen habe. – Bis der Ungarnrausch ausgeschlafen ist, werden die Wiener vielleicht auch wieder auf andere nationen blicken, und Spina oder ein anderer wird sich recht gerne herbeilassen, für slavische musik in seinem verlage eine eigene abteilung zu

Sva tri primjera pokazuju kako je kulturna politika izravno i kontinuirano uzrokovala nemogućnost ostvarenja Kuhačevih ideja i onemogućavala njegov rad. Nažalost, kasniji svesci korespondencije donose slična svjedočanstva – Kuhač je cijeli život bio žrtva nepovoljne i nestabilne političke situacije koja je često bila uzrok njegova nezadovoljstva i lošeg financijskog stanja.

ZAKLJUČAK

Prva dva sveska Kuhačeve korespondencije nastala su na početku Kuhačeve karijere, kad je djelovao kao glazbeni pedagog, kulturni djelatnik i sakupljač narodne baštine. Građa pokazuje razmišljanja i životne situacije mladog i ambicioznog idealista – Kuhač se kao mladi istraživač posvetio istraživanju, promicanju i unaprjeđenju glazbene umjetnosti i bio je spreman u potpunosti žrtvovati svoj privatni život i prihode. Kuhač se u pismima pokušava predstaviti kolegama i široj javnosti i upoznati ih sa svojim radom, profesionalnim idejama i ciljevima. Pisma se s obzirom na njihovu tematiku mogu svrstati u sedam cjelina: sakupljanje narodne glazbene baštine, predstavljanje vlastitog rada i ideje o nacionalnoj glazbi (južnih) Slavena, molbe za pokroviteljstva i potpore, dogovori s izdavačima za objavljivanje njegova opusa i nabavka nota, nabava i preprodaja instrumenata za Osijek i okolicu, organizacija glazbenog života Osijeka te kulturna politika.

Iz izabranih primjera iz sačuvane korespondencije očita je Kuhačeva borba za profesionalni opstanak i napredak, a razvidno je kako je svoje stavove često morao prilagođavati promjenjivim političkim i kulturnim prilikama, posebice kada je razne institucije i visokopozicionirane osobe molio za financijsku potporu. Rana su pisma i jasan dokaz da Kuhač glazbu nije zamišljao samo kao sredstvo koje će pomoći ostvarenju životnih planova i političkih ciljeva nego i kao važan i neizostavan dio kulturnog identiteta svakog naroda. U kasnijim razdobljima svojeg života tu ideju pokušao je i ostvariti – kontinuirano je pokušavao definirati nacionalni stil prostora današnje Hrvatske na temelju glazbenog materijala iz narodne baštine i implementirati ga u društvenu svijest šire javnosti. Njegovi ustrajni pokušaji, njegove ideje i često delikatno i zamorno balansiranje između političkih struja i njihovih pristaša, njegovo ustrajanje da vlastima objasni važnost svojega djelovanja, vidljivi su iz njegovih sačuvanih pisama, a kako bi se Kuhačev rad u cijelosti razumio, potrebno je transliterirati, prevesti i potkrijepiti komentarima svih trinaest (odnosno preostalih deset) svezaka korespondencije, što će pridonijeti boljem razumijevanju određenih kontroverznih Kuhačevih stavova, postupaka i međuljudskih odnosa te će se njegovi stavovi moći usporediti sa stavovima njegovih suvremenika. Takav će rad na materijalu razjasniti promjene u Kuhačevim stavovima i razmišljanjima te rasvijetliti njegov sveukupni rad vezan uz nacionalnu glazbu u kontekstu društveno-političkih i kulturnih okolnosti ovih prostora u drugoj polovici 19. stoljeća.

errichten. Bis dorthin werde ich in vorrat arbeiten, und wenn ich in 14 tagen von Spina keine correcturen erhalte, meine manuscrite zurückverlangen.«

LITERATURA

- Franković, Dubravka. 1975. Korespondencija Kuhač-Gerbič. *Arti musices*, 6. 99-114.
- Franković, Dubravka. 1978. Korespondencija Kuhač-Strossmayer. *Rad JAZU*, knj. 377. Zagreb: JAZU. 195-275.
- Janaček-Buljan, Marija. 1984. Kuhačeva korespondencija. U: Bezić, Jerko (ur.). *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834-1911)*. Zagreb: JAZU. 463-469.
- Katalinić, Vjera. 2012. Pisma kao izvor za glazbenu historiografiju na primjeru drugog sveska Kuhačeve korespondencije. *Arti musices*, 43/2. 213-221.
- Katalinić, Vjera. 2013. Letters as Sources for Music Historiography: The Case of the Second Volume of Kuhač's Correspondence. U: Katalinić, Vjera; Tuksar, Stanislav (ur.). *Franjo Ksaver Kuhač (1834.-1911.): Musical Historiography and Identity*. Zagreb: HMD. 57-66.
- Majer-Bobetko, Sanja. 2013. Following the Trail of Franjo Ksaver Kuhač: Croatian Music Historiography in the First Half of the Twentieth Century. U: Katalinić, Vjera; Tuksar, Stanislav (ur.). *Franjo Ksaver Kuhač (1834.-1911.): Musical Historiography and Identity*. Zagreb: HMD. 159-169.
- Šaban, Ladislav. 1989. Napomene uz rukopis prvog sveska korespondencije. U: Šaban, Ladislav; Kos, Koraljka (ur.). *Kuhač, Franjo Ksaver: Korespondencija I/1 (1860-1862)*. Zagreb: JAZU. 23-30.
- Šaban, Ladislav; Kos, Koraljka (ur.). 1989. *Kuhač, Franjo Ksaver: Korespondencija I/1 (1860-1862)*. Zagreb: JAZU.
- Šaban Ladislav; Kos, Koraljka (ur.). 1992. *Kuhač, Franjo Ksaver: Korespondencija I/2 (1863)*. Zagreb: HAZU.

INTERNETSKE STRANICE

- Babukić, Vjekoslav. Hrvatska enciklopedija. (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5059>, pristup 5. 9. 2019.).
- Dežman, Ivan. Hrvatska enciklopedija. (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14928>, pristup 5. 9. 2019.).
- Klaić, Franjo. Hrvatska enciklopedija. (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31724>, pristup 5. 9. 2019.).
- Krašnjak, Ivan. 2013. Lay, Srećko (Felix). Hrvatski biografski leksikon. (<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11518>, pristup 15. 9. 2019.).
- Mažuranić, Ivan. Hrvatska enciklopedija. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39660>, pristup 5. 9. 2019.).
- Miškatović, Josip. Hrvatska enciklopedija. (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41229>, pristup 5. 9. 2019.).
- Pintar, Marijana. 2009. Klobučarić, Dragutin. Hrvatski biografski leksikon. (<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10576>, pristup 7. 1. 2020.).
- Štriga, Albert. Hrvatska enciklopedija. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59959>, pristup 5. 9. 2019.).

ISSN 1330-1128 (Tisak) • ISSN 2584-4059 (Online)

UDK: 78+39(497.58) • CODEN: BAGLEC

BAŠĆINSKI

JUŽNOHRVATSKI ETNOMUZIKOLOŠKI GODIŠNJAK • ETHNOMUSICOLOGICAL YEARBOOK OF SOUTHERN CROATIA

GLASI

● GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF

● MIRJANA SIRIŠČEVIĆ

● GOST UREDNIK / GUEST EDITOR

● JELICA VALJALO KAPORELO

● KNJIGA 15

● SPLIT

● 2020.